Central Asian Research Journal of Natural and Exact Sciences
INTERNATIONAL SCIENTIFIC, APPLIED AND THEORETICAL JOURNAL
2026 / No. 1 (1)
SCIENCE FOR A SUSTAINABLE CENTRAL ASIA

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARGA HAYOT XAVFSIZLIGI QOIDALARINI O‘RGATISHNING NAZARIY ASOSLARI

Madaliyeva Xurshida Ulug‘bek qizi
Qo‘qon davlat universiteti magistranti

Annotatsiya

Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarga hayot xavfsizligi qoidarini o‘rgatishning zamonaviy pedagogik, psixologik va metodologik asoslari atroflicha tahlil qilingan. Maktabgacha ta’lim yoshidagi bolalarning fiziologik va psixologik rivojlanish xususiyatlari, ularning atrof-muhitni anglash darajasi hamda xavf-xatarlarga bo‘lgan reaksiyalari yoritilgan. Maqolada xavfsiz xulq-atvor ko‘nikmalarini shakllantirishning asosiy pedagogik prinsiplari, interfaol metodlar, muammoli vaziyatlarni modellashtirish hamda o‘yin texnologiyalarining samaradorligi ilmiy jihatdan asoslab berilgan. Shuningdek, maktabgacha ta’lim tashkilotlari va oila hamkorligining bolalar xavfsizligini ta’minlashdagi roli ochib berilgan.

Kalit so‘zlar: maktabgacha yosh, hayot xavfsizligi, xavfsiz xulq-atvor, pedagogik prinsiplar, o‘yin faoliyati, muammoli vaziyatlar, ijtimoiy moslashuv, sensor rivojlanish, shaxsiy namuna.

Abstract

This article provides a comprehensive analysis of the contemporary pedagogical, psychological, and methodological foundations of teaching the basics of life safety to preschool children. The physiological and psychological developmental characteristics of preschool-aged children, their level of environmental awareness, and their reactions to hazards are examined. The paper scientifically justifies the effectiveness of key pedagogical principles, interactive methods, problem situation modeling, and game technologies in shaping safe behavior skills. Furthermore, the role of collaboration between preschool education organizations and families in ensuring child safety is highlighted.

Keywords: preschool age, life safety, safe behavior, pedagogical principles, play activity, problem situations, social adaptation, sensory development, personal example.

KIRISH

Bugungi tezkor va jadal rivojlanayotgan, texnogen xavf-xatarlar kuchaygan davrda maktabgacha yoshdagi bolalarning hayoti va sog‘lig‘ini muhofaza qilish global miqyosdagi dolzarb muammolardan biridir. Maktabgacha yoshdagi bolalar tabiatan atrof-muhitni faol o‘rganishga intiluvchan bo‘lishadi, biroq ularning hayotiy tajribasining kamligi, jismoniy imkoniyatlarining cheklanganligi va analizatorlar tizimining to‘liq rivojlanmaganligi ularni xavf-xatarlar qarshisida ojiz qoldiradi.

O‘zbekiston Respublikasining Maktabgacha ta’lim sohasidagi davlat siyosati va “Ilk qadam” milliy o‘quv dasturi talablariga ko‘ra, bolalarni har tomonlama rivojlantirish bilan bir qatorda, ularda ijtimoiy moslashuv va xavfsiz hayot faoliyati ko‘nikmalarini shakllantirish ta’limning uzluksiz bo‘g‘ini sifatida belgilangan. Hozirgi davr pedagogikasi oldida bolani shunchaki taqiqlar bilan cheklash emas, balki ularda mustaqil va anglangan xavfsiz xulq-atvor madaniyatini shakllantirish vazifasi turibdi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Maktabgacha yoshdagi bolalarga xavfsizlik tushunchalarini singdirish muammosi uzoq yillardan buyon fundamental pedagogik va psixologik tadqiqotlar ob’ekti bo‘lib kelmoqda.

Jan Piaje o‘zining kognitiv rivojlanish konsepsiyasida maktabgacha yoshdagi bolalarning tafakkuri asosan ko‘rgazmali-obrazli va egotsentrik xarakterga ega ekanligini isbotlagan. Bu xususiyat bolaga abstrakt xavflarni idrok etishga yo‘l qo‘ymaydi, demak, ta’lim faqatgina sensor materiallarga tayanishi shart.

Lev Vygotskiy o‘zining “Yaqin rivojlanish zonasi” nazariyasida bolaning ijtimoiy tajriba va xavfsizlik qoidalarini o‘zlashtirishi bevosita kattalar (tarbiyachi va ota-onalar) bilan hamkorlikdagi intersub’ektiv muloqot jarayonida yuz berishini asoslagan.

Zamonaviy pedagog olimlardan N.N. Avdeyeva, O.L. Knyazeva, R.B. Sterkina maktabgacha yoshdagi bolalar uchun hayot xavfsizlik qoidalari tarkibini to‘rtta asosiy tizimga (uy, ko‘cha, tabiat, jamiyat) ajratgan holda o‘quv-metodik majmuasini yaratdilar.

Milliy pedagogikada F.R. Qodirova va Sh.M. Qodirova maktabgacha yoshdagi bolalarning xavfsiz faoliyatini milliy mentalitet, milliy o‘yinlar va ertaklar integratsiyasi orqali tashkil etish mexanizmlarini tadqiq etishgan.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Ushbu tadqiqot maktabgacha ta’lim tashkilotlarida bolalarga hayot xavfsizligini o‘rgatishning nazariy tizimlarini qiyosiy tahlil qilishga asoslangan. Metodologik asos sifatida tizimli-faoliyatli yondashuv (system-activity approach) va shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim (person-centered education) prinsiplari olindi. Tadqiqot jarayonida maktabgacha yoshdagi bolalarning yosh fiziologiyasi, oliy asab faoliyati xususiyatlari hamda o‘yin motivatsiyasi qonuniyatlari umumlashtirildi.

TADQIQOT NATIJALARI VA MUHOKAMA

Nazariy tahlillar shuni ko‘rsatadiki, maktabgacha yoshdagi bolaga xavfsizlik qoidalarini quruq yodlatish amaliyotda kutilgan natijani bermaydi. Buning sababi bolaning oliy asab faoliyatidagi ikki xususiyatdir:

1. Ixtiyorsiz diqqatning ustunligi: Xavfli ob’ekt bolaning diqqatini jalb qiladi, biroq u xavfning intensivligini anglamaydi.

2. Hissiy reaktivlik: Kuchli qo‘rquv vaziyatida bolaning himoya reaksiyasi qochish yoki berkinish shaklida namoyon bo‘ladi, bu esa xavfni yanada oshiradi.

Maktabgacha ta’limda xavfsizlik ta’limining fundamental prinsiplari quyidagilardan iborat:

- Izchillik va tizimlilik: Bilimlarni soddadan murakkabga, elementardan global xavflarga qarab berish.
- Muqobillik (Qo‘rquvsizlik): Bolani qo‘rqitish emas, balki to‘g‘ri yechim va xavfsiz harakat algoritmini taklif qilish.
- Interaktivlik va Faoliyatlilik: Bolani ta’limning sub’ektiga aylantirish, qoidalarni o‘yin va harakat orqali o‘zlashtirish.
- Kontekstuallik (Hayotiylik): Bilimlarning bolaning kundalik hayoti va real hududi bilan bog‘liqligi.

Tadqiqot natijalariga ko‘ra, maktabgacha yoshdagi bolalarda xavfsiz xulq-atvorni shakllantirishning eng samarali metodologik vositasi — Muammoli vaziyatlarni modellashtirish (Situation modeling) hisoblanadi. Tarbiyachi tomonidan yaratilgan keyslar bolalarda tanqidiy fikrlash va refleksiyani uyg‘otadi. O‘yin texnologiyalari bolaga xavfsiz xatti-harakatlarni avtomatizm darajasiga yetkazishga yordam beradi. Xavfsiz xulq-atvor refleksiv xarakterga ega. Agar bog‘chada o‘rgatilgan svetofor qoidasi ko‘chada ota-ona tomonidan buzilsa, bolaning ongi ziddiyatga uchraydi. Shuning uchun ham ta’lim jarayoniga ota-onalarni integratsiya qilish, ularga hamkorlik klasteri asosida eslatmalar va seminar-treninglar taqdim etish tizimning ajralmas bo‘lagi bo‘lishi lozim.

XULOSA

Maktabgacha yoshdagi bolalarga hayot xavfsizligi asoslarini o‘rgatishning nazariy-metodologik asoslari shuni ko‘rsatadiki, samarali ta’lim quruq taqiqlardan voz kechib, bolaning faoliyatli hamda kognitiv imkoniyatlariga tayanishi zarur. Tizimli yo‘naltirilgan o‘yin metodlari, interaktiv keys-stadi hamda maktabgacha ta’lim tashkiloti va oilaning uzviy hamkorligi bolalarda barqaror xavfsiz xulq-atvor ko‘nikmalarini shakllantirishning bosh omilidir. Bu esa kelajakda jamiyat uchun har tomonlama sog‘lom, hushyor va mas’uliyatli shaxsni tarbiyalashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasining "Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida"gi Qonuni. T.: 2019-yil 16-dekabr, O‘RQ-595-son.

2. “Ilk qadam” Milliy o‘quv dasturi. – T.: O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi, 2025.

3. Qodirova F.R., Qodirova Sh.M. Maktabgacha pedagogika. Darslik. – T.: "Tafakkur bo‘stoni", 2019. – 412 b.

4. Авдеева Н.Н., Князева О.Л., Стеркина Р.Б. Безопасность: Учебное пособие по основам безопасности жизнедеятельности детей старшего дошкольного возраста. – М.: Детство-Пресс, 2010. – 144 с.

5. Piaget, J. (1994). The Language and Thought of the Child. (French Transl.). Moscow: Pedagogika-Press. – 528 p.

6. Vygotsky, L. S. (2005). Human Development Psychology. Moscow: Smysl; Eksmo. – 1136 p.

7. Shodiya Sh.A. Maktabgacha yoshdagi bolalarni ijtimoiy hayot bilan tanishtirishda interaktiv metodlardan foydalanish. Metodik qo‘llanma. – T.: 2021. – 96 b.

8. Seryoznikova, R. B. (2018). Methodology of forming safe behavior culture in preschool children. Journal of Pedagogical Studies, 4(2), 112-118.